

RITGERÐIR

AUÐUR MAGNDÍS AUÐARDÓTTIR

Aðgreining, tilfinningar og kynjaður veruleiki foreldra í stéttskiptu þjóðfélagi

FÁUM dylst að Ísland er ekki stéttlaust þjóðfélag þótt deilt sé um dýpt og birtingarmyndir stéttaskiptingarinnar. Fólk er almennt vant að heyra talað um stétt út frá efnahagslegum forsendum — kaupum, kjörum og atvinnustöðu. Bæði í fortíð og nútíð hefur Ísland átt verkalýðsbaráttufólk sem hefur beitt sér ötullega í þeirri umræðu og sú barátta er mikilvæg. Samt sem áður eru fleiri þættir stéttamyndunar og stéttaátaka sem vert er að gefa gaum, ekki síst frá femínísku sjónarhorni. Stéttbundin valdatengsl hverfast ekki eingöngu um fjármagn og atvinnustöðu heldur einnig formlega og óformlega þekkingu, lífsstíl, virðingu, smekk og viðfangsefni þessarar greinar: uppeldi og mæðrun. Með hvaða hætti sjá foreldrar af milli- og efri stéttum til þess að börnin þeirra erfi stéttarstöðu þeirra?

Almennt virðist stéttarstaða ekki erfast áreynslulaust til næstu kynslóða heldur þurfa foreldrar að sýna nokkra kænsku og útsjónarsemi til að tryggja það — til að mynda með vali á skóla, tómstundum, hverfi og vinum. Það þarf að aga barnið og kúltívera það svo það öðlist góðan smekk og hafi rétta þekkingu á mönnum og málefnum. Þetta krefst ómældrar vinnu og í ríkjandi þjóðfélagsskipan hérlandis inna mæður umfram feður þessa vinnu af hendi. Doktorsverkefni mitt frá Háskóla Íslands samanstóð af nokkrum smærri rannsóknum sem allar fjalla um þetta efni. Í rannsóknunum tók ég viðtöl við foreldra á höfuðborgarsvæðinu, einkum mæður, um uppeldis-hætti þeirra og með hvaða hætti stétt leikur hlutverk í ákvörðunum þeirra um uppeldi. Ég spurði meðal annars út í það hvernig mæð-

urnar velja grunnskóla fyrir barnið sitt, hvaða augum þær líta skóla-hverfið og hvernig þær upplifa foreldrasamfélagið í grunnskólanum. Þá gerði ég mér einnig far um að skilja hvort og þá hvernig einkaskólar stuðla að aðgreiningu stétta í grunnskólakerfinu hérlandis, meðal annars með því að skoða töluleg gögn um bakgrunn barna í einkaskólum. Öllu þessu mun ég gera ítarlegri skil í þessari grein. Ég tel mikilvægt að draga fram heildarniðurstöður rannsókna minna á samspili foreldravenja og stéttaskiptingar og varpa þannig skýrara ljósi á íslenskt samfélag heldur en unnt var í hverri rannsókn um sig.

Í þessari grein byrja ég á að útskýra það sjónarhorn sem ég nota við greininguna; annars vegar bourdieúska sýn á stéttir og stétta-átök og hins vegar fræði um áhrif nýfrjálshyggu á mennta- og uppeldismál. Næst greini ég frá þremur þáttum sem allir hverfast um stéttbundin valdatengsl, uppeldi og mæðrun. Fyrsti þáttur nefnist *Hvar eru börnin þín menntuð?* og fjallar um búsetu- og skólaval foreldra á höfuðborgarsvæðinu sem lið í því að arfleiða börn að stéttarstöðu foreldranna. Annar þáttur nefnist *Móðurhlutverkið sem áhættuatriði* þar sem rætt er um kvíða og óöryggi sem aukin stéttaskipting skapar hjá mæðrum. Í þriðja þætti er rætt um *tilfinningar sem lið í því að viðhalda og endurskapa stéttaskiptingu hérlandis*, einkum út frá sjónarhóli mæðra af verkalyðstétt.

Lykilhugtök

Áður en lengra er haldið verður gerð grein fyrir nokkrum lykilhugtökum sem nýtast við að skilja og greina endursköpun stétt-tengdra valdatengsla. Með endursköpun valdatengsla á ég við það hvernig stéttaskipting og yfirburðir efri stétta endurskapast í sífellu kynslóð fram af kynslóð. Þannig viðhaldast valdatengsl þjóðfélagsins innan kynslóða og eru einnig endursköpuð með nýjum kynslóðum. Ég hef yfirferðina á stuttu ágripi um nokkur hugtök úr smiðju Pierres Bourdieu, sem er lykilkenningsmiður þegar kemur að rannsóknum á félagsfræði menntunar og stéttaskiptingu.

Bourdieu leit ekki á stétt sem efnahagslegt fyrirbæri eingöngu heldur sem mun víðtækara hugtak. Fjármunir og eignir, eða efna-

hagsauður, geta vissulega fært fólki völd en aðrar birtingarmyndir auðmagns samkvæmt Bourdieu eru menningarauðmagn og félagsauðmagn. Hann gerir ráð fyrir að menningarauðmagn skiptist í stofnanabundið (e. *institutional*) auðmagn, líkamnað (e. *embodied*) auðmagn og hlutbundið (e. *objectified*) auðmagn. Stofnanabundið menningarauðmagn vísar til prófgráða en þær geta svo gefið mismikið menningarauðmagn eftir því frá hvaða skóla þær koma og hvaða fag þær eiga við um. Líkamnað menningarauðmagn á við um þá þætti líkamsburðar fólks sem eru stéttbundnir, til dæmis hvernig fólk ber sig, hvernig það talar og á hvaða hátt það agar líkama sinn. Hlutbundið menningarauðmagn kemur fram í hlutum sem fólk á og hafa stéttbundnar skírskotanir, svo sem listaverk, húsgögn og föt. Með félagsauðmagni á Bourdieu loks við þau félagstengsl sem gefa fólki völd innan tiltekins vettvangs, svo sem innan ákveðins skóla, þorps eða vinnustaðar eða innan stærra félagslegs rýmis svo sem þjóðfélags, viðskiptaheims eða menningarlífs (Bourdieu 1986: 243–252). Með aðgreiningu frá lægri stéttum reyna efri stéttir gjarnan að átta sig á því hvers konar félagstengsl, veraldlegir hlutir (til að mynda bílar, tæki, föt, húsbúnaður), prófgráður og þekking færir þeim völd innan tiltekins félagslegs rýmis — en ekki síður hvað beri að forðast. Í hvaða fötum vilt þú alls ekki láta sjá þig? Í hvaða framhaldsskóla myndir þú aldrei vilja ganga?¹ Kunningjatengsl við hvaða fólk kasta rýrð á stöðu þína innan félagslega rýmisins? Þegar fólk býr yfir efnahags-, menningar- og félagsauðmagni sem er vel metið innan þess félagslega rýmis sem það lifir og hrærist í má segja að það búi yfir táknbundnu valdi (e. *symbolic power*).

Í rannsóknnum mínum á því hvernig foreldrar á höfuðborgarsvæðinu velja skóla fyrir börnin sín, eða hverfi til að ala þau upp innan, hef ég einmitt lagt áherslu á að greina og skoða þá aðila sem hafa mest táknbundið vald og tróna á toppi valdastiga foreldrasamfélagsins. Ég hef áhuga á að vita með hvaða hætti táknbundna valdið nýtist þeim og hvernig því er viðhaldið. Valdið er táknbundið því

1 Berglind Rós Magnúsdóttir og Unnur Edda Garðarsdóttir (2018) hafa gert þessu efni prýðileg skil út frá bourdieuísku sjónarhorni í greininni „Bara ekki mínar týpur!“ Sjálfsmyndarsköpun, félagsleg aðgreining og framhaldsskólaval.

að baki því býr ekki „raunverulegt“ auðmagn heldur táknbundið, það er að segja það form auðmagns sem er viðurkennt innan samfélagsins. Hvers konar auðmagn er viðurkennt hverju sinni er handahófskennt (e. *arbitrary*) og algjörlega háð tíma, rúmi og menningu (Bourdieu 1988a: 21). Þannig getur fjöldi kúa í þinni eigu og kraftur fjórhjólsins þíns fært þér táknbundið vald innan ákveðinna félagslegra rýma, lengd skeggs og fjöldi demanta í öðru félagslegu rými en doktorsgráða og þekking á klassískri vestrænni tónlist í því þriðja. Þau sem tróna á toppnum í félagslega rýminu ákvarða hvað telst viðurkennt auðmagn hverju sinni. Um það skapast þó gjarnan innbyrðis átök hjá hinum ráðandi stéttum þar sem deilt er um, til að mynda, hvort fjármunir eða góður menningartengdur smekkur ætti að færa þér táknbundið vald.

Marglaga sýn Bourdieus á stétt, þar sem horfið er frá því að skilgreina hana eingöngu út frá efnahag, er mikilvæg þegar kemur að rannsóknum á sviði uppeldis- og menntunarfræða og félagsfræði menntunar. Bourdieu benti á að foreldrar gætu auðveldlega arfleitt börn sín að fjárhagslegum auði en þyrftu að sýna meðvitaða og ómeðvitaða kænsku (e. *strategy*) til að arfleiða þau að félagslegu og menningarlegu auðmagni (Bourdieu 1986, 1977: 494). Það er einmitt þarna sem menntun, bæði innan heimilisins og menntakerfa, kemur til sögunnar. Það er á grundvelli beinnar og óbeinnar menntunar sem foreldrar arfleiða börnin að félagslegu og menningarlegu auðmagni. Það á sér til dæmis stað þegar foreldrar velja skóla fyrir börnin sem þeir telja að gefi þeim „rétt“ félagatengsl, með óbeinni kennslu heima fyrir þar sem þau læra að njóta „réttu“ matarins eða með vali á tómstundum sem foreldrarnir telja að gefi börnunum verðmæta stéttbundna þekkingu.

Bourdieu sýndi fram á að átök um stéttbundin völd eiga sér stað innan tiltekinna vettvanga (e. *fields*) eða félagslegs rýmis (e. *social space*) (Bourdieu 1988b, 1984, 1996). Vettvangur er, samkvæmt Bourdieu, tiltölulega sjálfstæður, félagslegur örheimur. Á hverjum vettvangi nýtur fólk ólíkrar virðingar eftir því hversu miklu viðurkenndu menningar-, efnahags- og félagsauðmagni það býr yfir (Bourdieu og Wacquant 1992: 97–98). Til að mynda getur skóli, vinnustaður eða samfélag myndlistarfólks á Íslandi talist vettvangur

í bourdieuískum skilningi. Félagslegt rými er víðtækara hugtak en vettvangur og vísar til margra tengdra en þó tiltölulega sjálfstæðra vettvanga sem saman mynda félagslegt rými (Bourdieu 1985: 724). Félagslegt rými getur því til dæmis átt við þjóðfélög; mennta-, menningar- eða viðskiptaheiminn; höfuðborgarsvæðið; Evrópu-sambandið og svo framvegis. Líta má á vettvanga og félagsleg rými sem þau svið þar sem stéttamyndun fer fram. Bourdieu leit á stétt sem ferli þar sem stéttarstaða fólks mótast og endurmótast í gegnum gjörðir þess og venjur. Það hvað telst virðingarvert menningar- og félagsauðmagn er síbreytilegt. Því má segja að leikreglur félagslega rýmisins séu í eðli sínu óstöðugar og í sífelldri endurskoðun. Einn af lykilþáttunum í valdabrölti efri stétta innan vettvanga eða félagslegra rýma er að aðgreina sig frá þeim sem hafa minni völd, frá þeim sem teljast til lægri stétta og hafa ekki það félags-, menningar- og efnahagslega auðmagn sem er metið til virðingar hverju sinni. Með slíkum aðgreiningartilburðum öðlast efri stéttir skilgreiningarvald yfir því hvað telst góður og verðugur lífsstíll (Bourdieu 1984).

Þegar aðilar innan félagslega rýmisins átta sig ekki á því hversu handahófskennd og menningarbundin hin ýmsu form auðmagns eru verður til ástand táknræns ofbeldis (e. *symbolic violence*) sem er eitt af lykilhugtökum Bourdieus. Táknrænt ofbeldi felst í því að litið er svo á að þær gerðir auðmagns sem færa sumum aðilum táknbundið vald séu í raun og veru æðra form auðmagns. Að fjórhjólið eða kýrnar, demantarnir eða skegglengdin, doktorsgráðan og tónlistarþekkingin séu hlutlaus mælikvarði á gæði fólks og að réttlátt sé að útdeila völdum samkvæmt þessum mælikvörðum. Af því leiðir að litið er niður á þá aðila innan félagslega rýmisins sem ekki hafa táknbundið vald, sem eiga ekki kýr, fjórhjól, demanta, þekkja ekki rétta fólknið eða hvað annað sem telst fólkni til tekna hverju sinni, og þeir fara um leið að líta á undirskipun sína sem eðlilega og sjálfgefna. Þetta gerist til að mynda þegar litið er svo á að það sé réttlæt看legt að börn sem ekki gengur vel í skóla séu félagslega undirskipuð. Þá er sú þekking sem skólar mæla talin hlutlaus þekking og því réttlátur mælikvarði á gæði fólks. Táknrænt ofbeldi á sér stað án þess að valdi sé beinlínis beitt. Hið félagslega rými er einfaldlega hannað í kringum það auðmagn sem ráðandi stéttir búa yfir og þær

þurfa því eingöngu að spila eftir þeim leikreglum sem lagðar eru til grundvallar til að halda sér á toppnum og öðrum niðri. Táknrænt ofbeldi kristallast í því að allir aðilar innan félagslega rýmisins líta á þessar leikreglur sem réttlátar (Bourdieu og Wacquant 1992: 167–168). Samkvæmt Bourdieu er það einkum skólakerfið sem slær ryki í augu okkar hvað þetta varðar með því að sýnast hlutlaust þegar það er í raun hannað í kringum ríkjandi valdakerfi þjóðfélagsins. Þannig gefi skólakerfið út prófskírteini sem aftur færa fólki menningarauðmagn. Okkur sé talin trú um að einungis þau hæfustu hafi kost á að fá slíka viðurkenningu á þekkingu sinni, að þar ráði verðleikaræðið eitt. Samkvæmt kenningum Bourdieus er það ekki svo heldur er sú þekking og sú menning sem ríkir innan menntastofnana sniðin að þörfum og hæfni efri stétta (Bourdieu 1977: 487–488).

Pótt Bourdieu hafi hunsað mörg verk femínista í eigin skrifum hafa kenningar hans engu að síður opnað möguleika til að ræða samhliða um stétt- og kynbundin valdatengsl og skoða fyrirbærið stétt á dýnamískan hátt (Skeggs 2004: 20). Þar eð litið er á stétt sem ferli sem verður til við daglegar athafnir er til dæmis hægt að skoða það sem gerist innan veggja heimilisins sem hluta af því ferli sem mótast og myndar stéttastöðu fjölskyldna. Í hefðbundnari umfjöllun um stéttamyndun og stéttaskiptingu er almennt rætt um atvinnustöðu eða efnahagsauðmagn einstaklinga og hópa. Slíkt er að sjálf-sögðu einnig mikilvægt en með því að líta á stétt sem síkvíkt ferli lítilla, hversdagslegra athafna, lífsstíls og vals opnast mikilvægir möguleikar. Stétt er þannig í stöðugri mótun og felst ekki síst í almennum og síendurteknum aðstæðum og gjörðum, svo sem hverja við veljum að umgangast, hvaða mat við borðum, hvar við búum og hvað hangir á veggjunum heima hjá okkur. Frá þessu sjónarhorni má til dæmis skoða ólaunaða vinnu mæðra innan heimilisins og í þágu barnauppeldis sem hluta af því að endurskapa stéttarstöðu foreldra í lífi barnanna. Hvað kýs móðirin að lesa fyrir barnið? Hvað horfir barnið á í sjónvarpinu? Hvaða mat eldar móðirin? Hvað leggur hún áherslu á í uppdöminu? Allt þetta og meira til mótast stéttarstöðu barnsins til framtíðar.²

2 Sjá til dæmis Lareau 2011; Reay 2015, 2005a; Vincent 2017.

Ásamt kenningum Bourdieus byggi ég greiningu mína á verkum fræðafólks sem hefur rannsakað áhrif nýfrjálshyggju á lífsstíl fólks, lífssýn, venjur og val. Ég nota hér orðið nýfrjálshyggja um það fyrirkomulag að markaðshugsun sé ríkjandi í öllum okkar pólitísku, félagslegu og efnahagslegu ákvörðunum (Giroux 2005: 2). Þannig má líta á nýfrjálshyggju sem árás á öll gildi samfélagsins sem ekki þjóna kapítalískum hagsmunum, það er að segja sem miða ekki að því að gefa (einhverjum) vel í aðra hönd. Einn lykilþáttur nýfrjálshyggju og markaðsvæðingar er samkeppni einstaklinga um að „ná langt“ í markaðshagkerfinu þar sem árangur er mældur með mælistiku kapítalísma. McRobbie (2015: 7) sýnir fram á að hin samkeppnismiðaða hugsun nýfrjálshyggjunnar sé ekki kynblind heldur hafi þau áhrif að konur keppist um að ná því sem næst fullkomnum árangri í atvinnulífinu en einnig í heimilislífinu og móðurhlutverkinu. Scharff (2012: 11) segir enn fremur að nýfrjálshyggja, með sinni einstaklingsmiðuðu hugsun, ræni fólk getunni til þess að hugsa kerfisbundið um samfélagið. Ein afleiðing þessa sé að grafið sé undan femínískri réttindabaráttu, enda sé slík barátta ómöguleg án skilnings á kerfisbundinni kúgun kvenna.

Fyrsti þáttur: Hvar eru börnin þín menntuð?

Það hvaða hverfi foreldrar velja til búsetu og hvaða skóla þau kjósa fyrir börnin sín á þátt í aðgreiningu stétta. Hverfaval og skólaval er ein birtingarmynd markaðsvæðingar foreldrahlutverksins þar sem gert er ráð fyrir að foreldrar leiki hlutverk virkra neytenda hvað varðar allt er við kemur uppeldi og menntun barna þeirra (Olmedo og Wilkins 2016). Þegar valkostirnir verða ólíkari og stéttbundinn munur milli skóla og hverfa eykst verður neytendahlutverk foreldra enn flóknara og þá fara foreldrar einnig að líta svo á að meira sé undir því komið að velja „rétt“. Pattillo, Delale-O'Connor og Butts (2014) benda á að í nútímasamfélögum sé gert ráð fyrir að þegar velji sífellt á milli ólíkra valkosta hvað varðar mikilvæga þjónustuþætti svo sem menntun og heilbrigðisþjónustu (e. *high-stake choosing*). Þannig sé gríðarlega mikið undir í því að velja „rétt“ og meðvitað. Þegar stéttarmunur eykst, eins og gerst hefur á Íslandi (Stefán

Ólafsson og Arnaldur Sölvi Kristjánsson 2017), upplifa mið- og efri stéttir óhjákvæmilega að mögulegt fall þeirra niður þjóðfélagsstíggann verði hærra og því meira undir því að þau haldi sinni þjóðfélagsstöðu. Leiða má líkur að því, miðað við niðurstöður nýlegra rannsókna, að einmitt sú þróun hafi átt sér stað í hverfa- og skóla-vali foreldra á höfuðborgarsvæðinu á undanförunum árum eins og hér verður gerð grein fyrir.

Nýleg grein mín, Berglindar Rósar Magnúsdóttur og Kolbeins Stefánssonar (2020) sýnir að á 20 ára tímabili, frá 1997–2016, jókst stéttamunur milli skólahverfa á höfuðborgarsvæðinu mikið. Þannig jókst efnahagsauðmagn og menntunarstig mikið á tímabilinu í fimm hverfum en minnkaði á sama tíma í þremur hverfum.³ Hlutfall fólks af erlendum uppruna hefur aukist mikið á tímabilinu en það dreifist ekki jafnt á milli skólahverfa höfuðborgarsvæðisins. Þau hverfi sem standa best að vígi hvað varðar efnahagsauðmagn og menntunarstig eru einnig þau hverfi sem eru með lægst hlutfall fólks af erlendum uppruna. Því hafa skólahverfin ekki aðeins orðið ólíkari hvað varðar stétt íbúanna heldur einnig uppruna og þessir tveir þættir virðast haldast nokkuð í hendur. Út frá kenningaramma Bourdieus má því segja að leikreglur félagslegs rýmis á höfuðborgarsvæðinu hafi breyst og meira máli skipti nú að foreldrar velji „rétt“ með tilliti til stéttarstöðu sinnar. Foreldrar finna áþreifanlega fyrir þessu eins og kemur skýrt fram í rannsókn okkar Berglindar Rósar Magnúsdóttur (2020) á upplifun mæðra af millistétt⁴ og efri stétt af því að búa í hverfum sem eru lægst í valdastiganum á höfuðborgarsvæðinu. Í þessum hverfum er lægsta hlutfall háskólamenntaðra foreldra, lægstu tekjur og minnstu eignir allra hverfa höfuðborgarsvæðisins. Í greininni er fjallað um upplifun þriggja háskólamenntaðra mæðra

3 Athugið að hugtakið hverfi á í sumum tilfellum við heil bæjarfélög (í þeim tilfellum þar sem í þeim er aðeins eitt skilgreint skólahverfi) enda er allt höfuðborgarsvæðið hér undir, það er að segja Seltjarnarnesbær, Reykjavík, Mosfellsbær, Kópavogur, Garðabær og Hafnarfjörður.

4 Engin formleg skilgreining á hugtakinu millistétt er til héraendis en í rannsókninni tókum við mið af fjölskyldutekjum og menntun mæðranna til að ákvarða stétt þeirra. Í þessu tilfelli eru mæðurnar allar háskólamenntaðar og með tekjur um eða yfir meðaltekjum.

með góðar tekjur sem búa engu að síður ásamt börnum sínum í umræddum hverfum. Niðurstöðurnar sýna að í valdabaráttunni innan hins félagslega rýmis telst búsetuval mæðranna ekki þeim til tekna og stuðlar ekki að aðgreiningu þeirra frá þeim sem eru lægra settir. Eins og aðrir millistéttarforeldrar sjá þær það þó sem skyldu sína að arfleiða börn sín að stéttarstöðu sinni. Það er tiltölulega einfalt hvað varðar beina fjármuni en nokkuð flóknara þegar um er að ræða aðra þætti stéttamyndunar, það er að segja félagsauðmagn og menningarauðmagn. Vegna þessa upplifa mæðurnar sem búa í „röngum“ hverfum að þær þurfi að beita nokkurri kænsku innan síns félagslega rýmis. Sumar gera það með því að taka mjög virkan þátt í foreldrastarfi í grunnskóla, til þess að kynna sér hvort skólinn sé nógu góður til að miðla réttu menningarauðmagni til barnanna, en aðrar einfaldlega sniðganga hverfisskólana og senda barnið í einkaskóla í öðru hverfi.⁵

Á Íslandi eru hverfisskólar enn mjög ráðandi og flest börn ganga í sinn nálægasta grunnskóla. Aðgreining stétta fer því oft fram með búsetuvali foreldra fremur en vali á skóla eins og algengt er víða erlendis. Engu að síður er áhugavert að skoða hvað vitað er um val foreldra á grunnskóla og hvort og þá hvernig aðgreiningarþörf efri stétta birtist á þeim vettvangi. Um 5% barna á höfuðborgarsvæðinu ganga í einkaskóla (Borgarfulltrúar Sjálfstæðisflokksins 2018), sem eru skólar sem reknir eru af öðrum en sveitarfélögum, svo sem sjálfs-eignarstofnun, trúfélagi eða fyrirtæki. Í rannsókn minni og Sonju Kosunen (2020: 105) kemur fram að í nánast öllum einkagrunnskólum á höfuðborgarsvæðinu eru fyrst og fremst nemendur sem búa

5 Enn sem komið er hefur aðgreiningarþörf efri stétta frá lægri stéttum lítið verið rannsökuð með tilliti til búsetu á landsvísi. Menntunarstig (Hagstofa Íslands 2018) og ráðstöfunartekjur fjölskyldna (Tekjusagan 2019) eru lægri á landsbyggðinni heldur en á höfuðborgarsvæðinu en breytileiki milli landshluta er einnig talsverður. Leiða má líkur að því að Íslendingar upplifi landið í heild sem eitt félagslegt rými, þar sem sum svæði séu eftirsótt meðal þeirra sem ofar standa í valdastigunum en önnur svæði sé síður talin virðingarverð og færi íbúum þeirra síður völd. Líklegt er að það sama eigi við um landshluta, þar sem bæjarfélög raðast í virðingarröð og táknrænt auðmagn þeirra innan landshlutans er ólíkt. Eins og fyrr segir eru rannsóknir á stéttaaðgreiningu milli landshluta þó ekki til að mér vitandi og ekki hægt að setja fram meira en getgátur.

við forréttindi hvað við kemur tekjum, eignum og/eða menntunarstigi foreldra. Samsetning nemendahópsins ræðst að einhverju leyti af staðsetningu einkagrunnskólanna en þeir eru gjarnan í eða nálægt hverfum sem eru ofarlega í valdastiga hins félagslega rýmis sem höfuðborgarsvæðið myndar. Kenningar Bourdieus gefa tilefni til að efast um að þessi staðsetning sé tilviljun háð.

Auk þess að skoða félagslega samsetningu nemenda einkaskóla í rannsókn okkar Sonju Kosunen (2020) tók ég einnig viðtöl við foreldra barna í einkaskólum. Þar kom fram að foreldrarnir ganga inn í markaðsvæðingu foreldrahlutverksins og líta á það sem skyldu sína að vega og meta alla kosti þegar kemur að menntun barna sinna. Þeir tala niður hið opinbera skólakerfi og telja það úrelt, einsleitt og hamlandi fyrir börnin hvað varðar réttu félagatengslin og þekkinguna. Með öðrum orðum: sumir foreldrar velja einkaskóla með það að markmiði, leynt og ljóst, að tryggja að börn þeirra öðlist það félags- og menningarauðmagn sem þeir telja mikilvægt til að viðhalda stéttarstöðu fjölskyldunnar (Auður Magndís Auðardóttir og Sonja Kosunen 2020: 107–110). Þannig má sjá merki þess að einkaskólaval sé notað hérlandis sem aðgreiningartæki efri stétta þótt sú þróun sé ekki jafn langt gengin og raunin er til dæmis í Svíþjóð. Þar hefur einkavæðing og áhersla á valfrelsi foreldra aukið aðgreiningu í skólakerfinu (Dovemark o.fl. 2018: 127–133; Östh o.fl. 2013: 422). Þó að efni þessa kafla varði einkum skyldumenntun á grunnskólastigi er vert að geta þess að framhaldsskólastigið hérlandis er komið mun lengra en grunnskólastigið hvað varðar áhrif nýfrjálshyggju eins og Berglind Rós Magnúsdóttir og Unnur Edda Garðarsdóttir (2018: 12) hafa rakið. Þær benda á að tengsl framhaldsskóla hérlandis við táknbundið vald séu missterk en að innan framhaldsskólavettvangsins sé val á „réttum“ skóla notað af hinni menntuðu millistétt til aðgreiningar frá lægri stéttum og sem liður í endursköpun stéttaskiptingar.

Í íslensku samfélagi er afar erfitt að tala gegn því að foreldrar hafi frjálst val um grunnskólagöngu barnanna sinna. Nýfrjálshyggjan gerir almennt ráð fyrir því að val sé jákvætt og stuðli að auknum árangri og meiri gæðum menntunar. Valfrelsið ýti undir heilbrigða samkeppni og stuðli að því að foreldrar verði meðvitaðri um skyld-

ur sínar og skyldur skólakerfisins gagnvart þeim og börnunum þeirra. Rannsóknir á sviði félagsfræði menntunar draga í efa réttmæti þessara fullyrðinga. Þannig hafa félagsfræðingar gjarnan lýst efasemdum sínum um að röksemdir nýfrjálshyggjunnar eigi við þegar kemur að menntamálum. Menntastefna sem byggir á því að fólk velji skóla á markaðstorgi menntunar er ekki endilega réttlát, enda hefur fólk, og foreldrar, mjög ólíkt aðgengi að því sem samfélagið álítur betri skóla og hverfi, meðal annars vegna stéttarstöðu sinnar (Kosunen 2016: 65–67). Þetta aðgengi fer ekki eingöngu eftir fjárhag foreldra, enda hefur það sýnt sig í Svíþjóð, þar sem einkaskólar eru gjaldfrjálsir, að einkaskólar og frjálst skólaval stuðla ekki síður að aðgreiningu í skólakerfinu. Sú aukna aðgreining byggir til að mynda á námsárangri nemenda (Östh o.fl. 2013), þörf fyrir sértæk úrræði (Gunnlaugur Magnússon 2019) og menntunarstigi foreldra (Skolverket 2014: 33). Aðgreiningarþörf efri stétta frá hinum, sem þær telja sér og sínum börnum ekki samboðnar, blómstrar og eflist í félagslegu rými sem leggur áherslu á valfrelsi. Þess vegna hafa rannsóknir eindregið bent til þess að menntastefna þar sem áhersla er lögð á val foreldra um grunnskóla styrki í sessi valdastiga þar sem munur er á milli skóla. Þá er síður lögð rækt við hverfis-skóla og allt stuðlar þetta að því að aðstöðumunur á milli efri og lægri stétta eykst svo stéttaskipting dýpkar og endurskapast kynslóð fram af kynslóð (Yoon o.fl. 2018; Kosunen og Seppänen 2015; Bunar og Ambrose 2016; Ball o.fl. 1996; Kosunen 2016).

Hér er ekki ætlunin að hvetja til þess, í nafni réttlætis, að allir skuli ganga í „einsleita“ og „staðnaða“ hverfis-skóla. Valið stendur ekki á milli einkaskóla, samkeppni og markaðshugsunar í menntun annars vegar og lélegra og lítt fjármagnaðra hverfis-skóla hins vegar, þrátt fyrir að talsfólk nýfrjálshyggju vilji stundum telja fólki trú um það. Hverfis-skólar geta verið fjölbreyttir, lifandi og vel fjármagnaðir með fagfólk við stýrið sem fær nokkuð frjálsar hendur til að sinna menntun barnanna á frjóan máta. Slíkir skólar, reknir fyrir almanna-fé, hefðu að auki ákveðnum skyldum að gegna gagnvart félagslegu réttlæti í samfélaginu sem einkaskólar hafa síður. Þannig ber þeim skylda til að þjóna öllum börnum vel, óháð efnahag, uppruna og fötlun — og þeim ber skylda til að starfa í öllum hverfum og öllum

sveitarfélögum. Með hágæða hverfissskólum mætti vinna gegn því að stéttarstaða foreldra móti gæði menntunar barna. Skólarnir hefðu forsendur til að vera tæki til jöfnunar og tækifæra fyrir alla.

Til þess að hverfissskólar geti sinnt þessu félagslega hlutverki og verið tæki til aukins félagslegs réttlætis þurfa hverfin sjálf að vera félagslega blönduð. Þá berast böndin aftur að búsetuvali foreldra. Blönduð hverfi þar sem ólíkar stéttir og fólk af ólíkum uppruna lifir og starfar saman eru einn af lyklunum að samfélagi þar sem skilningur og sátt ríkir um skiptingu gæðanna. Þar má segja að blikur séu á lofti því eins og rakið var hér að framan hefur landfræðileg aðgreining eftir bæði stétt og uppruna aukist mikið á höfuðborgarsvæðinu á undanförunum 20 árum. Svo rammt kveður að þessu að merkja má streitumerki hjá foreldrum sem einhverra hluta vegna enda í hverfi sem þeir telja ekki þjóna stétttengdum hagsmunum sínum og barna sinna. Reynsla erlendis sýnir að þegar slík aðgreining hefur fest í sessi reynist erfitt að kollvarpa henni (Bernelius og Vaattovaara 2016).

Annar þáttur: Móðurhlutverkið sem áhættuatriði

Í þessum þætti og þeim næsta er fjallað um sama viðfangsefni og í fyrsta kafla, það er að segja stéttaskiptingu og foreldravenjur, en nú frá öðru sjónarhorni: tilfinningum. Breski félagsfræðingurinn Diane Reay (2015: 21), sem rannsakað hefur stéttaskiptingu í tengslum við menntastefnur og menntakerfi, staðhæfir að í fræðilegri umfjöllun um stétt séu tilfinningar of oft „þrífarnar í burtu“. Með öðrum orðum: bæði gleði og sorg eru „sótthreinsaðar“ út úr niðurstöðum og ályktunum og þar með eru sálfræðileg áhrif þess að búa í stéttskiptu samfélagi hunsuð.

Hér verður gerð tilraun til þess að fjalla nánar um þann lærdóm sem ég tel að megji draga af rannsóknum mínum á stétt og foreldrahlutverkinu hérlandis þar sem ég skoða sérstaklega sálfélagslega þætti. Í yfirferðinni kemur í ljós að konur upplifa móðurhlutverkið sem eins konar áhættuatriði. Bæði í rannsókn minni á vali foreldra á einkaskóla fyrir börnin sín (Auður Magndís Auðardóttir og Sonja Kosunen 2020) og rannsókn á upplifun mæðra af búsetuvali sínu

(Auður Magnús Auðardóttir og Berglind Rós Magnúsdóttir 2020) kom í ljós að djúpstæðar tilfinningar, óöryggi og kvíði voru undirliggjandi hjá foreldrum. Þetta átti við þó að allir viðmælendurnir væru af milli- eða efri stétt og upplifðu hvorki fjárhagslegt óöryggi né byggju við skert táknbundið vald í samfélaginu.

Í fyrrgreindri rannsókn minni á mæðrum af íslenskum uppruna sem tilheyra efri stéttum en búa engu að síður í þeim skólahverfum höfuðborgarsvæðisins þar sem fólk af erlendum uppruna og verkalyðsstétt er hlutfallslega flest kom í ljós að mæðurnar upplifa ákveðinn kvíða vegna þessarar stöðu. Mest verður óöryggið hjá þeim mæðrum sem eru nýjar í millistétt, það er að segja, þeim sem eru sjálfar aldar upp í verkalyðsstétt. Rannsóknir sýna að þegar aðstæðum er þannig háttað skapast oft áþreifanlegt óöryggi með nýfengna stéttarstöðu. Foreldrum, einkum mæðrum, verður þá mjög í mun að velja „rétt“ fyrir eigið barn svo það haldi stéttarstöðunni. Þetta kemur bæði fram í rannsókn minni og Berglindar Rósar Magnúsdóttur (2020) og í erlendum rannsóknum á uppeldisháttum (Vincent o.fl. 2012: 351). Í rannsókn minni og Sonju Kosunen (2020), þar sem tekin voru viðtöl við mæður sem höfðu valið einkaskóla fyrir börn sín, kom svipað mynstur fram. Val mæðranna stýrðist að einhverju leyti af ótta við hvað gæti gerst í hverfissskólanum. Þær óttuðust til að mynda að þær fengju börnin ekki nægilega metnaðarfulla kennslu sem myndi stefna menningarauðmagni þeirra í hættu. Þær óttuðust einnig samsetningu félagshópsins, það er að segja að börnin í hverfissskólanum væru óstýrilát og hefðu óæskileg áhrif á félagsauðmagn barnanna þeirra. Einhverjar nefndu líka að foreldrar í hverfissskólanum væru áhugalausir um líf og menntun barnanna sinna. Slíkt skapaði óöryggi hjá mæðrunum sem vildu hafa mikla stjórn á aðstæðum sinna barna.

Val mæðranna á einkaskólum fremur en hverfissskólum stýrist því að hluta til af því að þær upplifa óöryggi með stöðu sína í þjóðfélaginu og taka ákvarðanir sem miða að því að tryggja stétttengda yfirburðastöðu sína og barnanna sinna. Bourdieu bendir á að öll félagsleg rými séu óstöðug í eðli sínu og að leikreglur þeirra séu á sífelldri hreyfingu (Bourdieu 1988a: 20). Þessa sem var í tísku fyrir fimm árum, og færði manneskjunnar sem henni klæddist táknbundið

vald þar sem á hana og hennar skoðanir var hlustað, getur síðar orðið merki um að eigandinn sé staðnaður og afturhaldssamur. Uppeldishættir sem eru álitnir góðir og uppbyggilegir geta á sama hátt orðið úreltir. Hverfi sem bendir til táknbundins auðmagns íbúanna getur drabbast niður og fallið í áliti á nokkrum árum. Vegna þessa óstöðugleika getur enginn leikmaður hins félagslega rýmis verið öruggur með stöðu sína; þau sem tilheyra efri stéttum þurfa sífellt að vera á tánum og reiðubúin að viðhalda yfirburðastöðu sinni. Fáir lifa á fornri frægð. Öll vitum við þetta í raun, meðvitað eða ómeðvitað, og einmitt þess vegna verður fólk kvíðið og óöruggt.

Barnæskan er það tímabil mannsævinnar þar sem við erum undir hvað mestu eftirliti og lútum hvað ströngustum samfélagslegu viðmiðum (Rose 1989: 123). Viðmiðin eru í sífelldri endurskoðun og mótun, meðal annars og í auknum mæli af hendi sérfræðinga á borð við lækna, sálfræðinga og félagsráðgjafa. Það eru einkum mæður sem bera ábyrgðina á því að þekkja þessi síbreytilegu viðmið og sjá til þess að börnin séu „rétt“ upp alin (Ingólfur V. Gíslason 2018). Þannig bera þær ekki eingöngu ábyrgð á því að „besta“ sig sjálfar og halda sinni stéttarstöðu með því að þekkja leikreglur þeirra félagslegu rýma sem þær tilheyra heldur þurfa þær einnig að „besta“ börnin og arfleiða þau að félagslegu og menningarlegu auðmagni. Mæður eru því undir tvöfaldri pressu nýfrjálshyggjunnar. Gjáin milli stétta héraðs hefur breikkað, eins og Stefán Ólafsson og Arnaldur Sölvi Kristjánsson (2017) hafa gert ítarleg skil; því er óhjákvæmilegt að mæður af efri stéttum upplifi valkvíða og óöryggi með stöðu barna sinna. Þær upplifa kvíða yfir því að velja „rangt“: rangan skóla, rangt hverfi, rangan mat og ranga félaga, rangar tómstundir eða jafnvel engar tómstundir fyrir barnið. Johanna Oksala (2013: 44) vekur athygli á að staða kvenna innan markaðsdrifinna samfélaga sé eitt af brýnustu málum femínískra hreyfinga í dag — og hér hefur einn angí slíkra samfélaga verið skoðaður. Vissulega sé mikilvægt að vinna að því að bæta hag kvenna innan markaðshagkerfisins en ekki sé síður þörf á því að skoða hvaða áhrif einstaklings- og markaðshygga hefur á sjálfsverund kvenna, skilning þeirra á stöðu sinni og lífsstíl.

Það getur verið frelsandi að öðlast meðvitund um þessi einkenni félagslegra rýma og áhrifa markaðshyggju á foreldrahlutverkið. Á Menntavísindasviði Háskóla Íslands, þar sem ég starfa, stunda margar ungar mæður nám. Í kennslustundum höfum við meðal annars rætt og lesið um markaðsvæðingu foreldrahlutverksins, aukna stéttaskiptingu í þjóðfélaginu og áhrif þessara þátta á líðan mæðra. Í heimildunum sem við lesum kemur fram vaxandi kvíði og óöryggi mæðra, sem byrja að mikla fyrir sér hverja ákvörðun í tengslum við uppeldi barnsins og efast um sjálfar sig, um öryggi sitt og hvort þær geti búið barninu góð uppvaxtarskilyrði. Þegar ég ræði þetta við ungar mæður hef ég orðið vitni að því að þær sjá sjálfar sig í þessari lýsingu. Þær fá orð og hugtök til að ræða um tilveru sína og skýringar á kvíðanum og óörygginu sem umvefur tilvist þeirra eftir að þær urðu mæður. Þegar þær skilja þau samfélagslegu öfl sem liggja að baki þessum tilfinningum fá þær tæki til að efast um réttmæti þeirra. Þær fá tæki til að endurskilgreina hvað það er að vera góð móðir með því að líta gagnrýnum augum á þær kröfur sem markaðsvæðing móðurhlutverksins setur á herðar þeirra. Móðurhlutverkið ætti ekki að vera áhættuatriði.

Þriðji þáttur:

Tilfinningar sem liður í endursköpun stéttaskiptingar

Í þessum þriðja þætti ræði ég um þátt tilfinninga í endursköpun og viðhaldi stéttaskiptingar út frá sjónarhóli mæðra af verkalýðsstétt. Allar líkur eru á því að mæður af verkalýðsstétt upplifi sams konar kvíða og óöryggi og rætt er um hér að framan, þó að þær niðurstöður hafi einkum byggt á viðtölum við mæður af efri stéttum. Samkvæmt Bourdieu er skólakerfið ávallt hannað í kringum þekkingu og lífsstíl milli- og efri stétta sem er metinn til prófgráða, virðingar og launa; skólakerfið færir því efri stéttum táknbundið vald (Bourdieu og Passeron 1977; Bourdieu 1988a: 21–22; Bourdieu 2000: 83). Mæður af verkalýðsstétt eru þess vegna þolendur táknbundins ofbeldis í skólakerfinu en það felur meðal annars í sér að þekking þeirra er ekki metin að verðleikum eða talin í formlegum prófgráðum. Þá búa þær við skert fjárhagslegt öryggi og lítið tákn-

bundið vald í samfélaginu sem gerir þeim enn erfiðara að uppfylla skyldur sínar sem virkir neytendur í markaðshagkerfi.

Í einni af rannsóknum mínum vildi ég kanna hvaða þýðingu bakgrunnur kvenna af verkalýðsstétt hefur fyrir þær þegar þær koma á ný á vettvang grunnskólans á fullorðinsárum sem mæður barna í grunnskóla. Eins og áður segir hvetur Reay (2015) fólk sem rannsakar stéttaskiptingu til að taka tilfinningar inn í myndina. Innblásin af þessari brýningu greindi ég hvernig mæðurnar lýstu þeim tilfinningum sem þær upplifðu við ýmis tilefni, til dæmis þegar þær sóttu viðburði í grunnskólum barnanna sinna eða áttu í samskiptum við aðra foreldra. Í ljós kom að þær höfðu vissulega orðið fyrir táknbundnu ofbeldi í skóla sem börn og verið utanveltu félagslega og námslega. Þetta kemur því miður ekki á óvart. Rannsóknir hafa sýnt að innan skólastofnana er raunin gjarnan sú að sumir finna fyrir meintum yfirburðum sínum á meðan minnimáttarkennd sækir að öðrum (Reay 2005b: 917). Þá virðist táknbundna ofbeldið halda áfram þegar þær sem fullorðnar mæður grunnskólabarna koma á ný á skólavettvanginn, þar sem þær eru aftur utanveltu og verða undir í valdabrólti foreldravettvangsins. Þær upplifa sterkar tilfinningar tengdar skömm og minnimáttarkennd í samskiptum sínum við foreldra af milli- eða efri stétt og hafa lítið sem ekkert táknbundið vald innan foreldrahópsins. Algengt er að þær kenni sjálfum sér um þessa stöðu, þær séu jú „ómenntaðar“, „illa gefnar“ og fátækar. Þótt reiði og mótstaða gegn kúgun komi einnig fram í viðtölunum er skömm hin alltumlykjandi og ráðandi tilfinning (Auður Magndís Auðardóttir 2021b). Mæðurnar hafa innbyrt (*e. internalize*) stéttahyggu en í henni kristallast sú trú að fólk af verkalýðsstétt sé minna virði en fólk af hærri stéttum. Í gegnum þessa innbyrtu kúgun endurskapast og viðhelst stéttaskipting í samfélaginu. Love-day (2015: 1143) bendir á að oft sé skömm ranglega túlkuð sem afleiðing persónubundins vanda en ekki táknbundins ofbeldis sem til að mynda konur og fólk af lægri stéttum verða gjarnan fyrir. Í samfélagi þar sem markaðs- og einstaklingshyggja er ráðandi trúir fólk því oftar en ekki að þessi skömm stafi af einstaklingsbundnum vanda þessara mæðra og að vandinn verði eingöngu leystur á einstaklingsbundinn hátt. Þær eigi bara að vera duglegri í foreldrasamstarfinu. Ef

þær gera það ekki mun samfélagið líta á þær sem vanhæfar mæður (Olmedo og Wilkins 2016: 577), „óviljugar“, „metnaðarlausar“ og „latar“. Í þessu viðhorfi endurspeglast hið táknbundna ofbeldi sem viðheldur stéttaskiptingu.

Það ferli kúgunar og endursköpunar valdatengsla sem hér hefur verið lýst á sér stað á fjölmörgum vettvöngum. Innan þess félagslega rýmis þar sem foreldravinna og mæðrun fer fram má sjá að einn liður í þessari endursköpun er að mæðrum í forrættindastöðu er stillt upp sem fyrirmynd allra mæðra (Gewirtz 2001; Vincent ofl. 2010: 136). Samfélagið skilgreinir góða og virðingarverða uppeldishætti sem þá sem einungis milli- og efri stéttir hafa aðgengi að. Dermott og Pomati (2015) benda á að ef til vill sé kominn tími til að hætta að skoða hvað foreldrar af verkalyðsstétt geri „rangt“ í uppeldinu. Þess í stað ætti að huga að áhrifum þess að viðmið um „góða“ foreldra miðist við foreldra í forrættindastöðu. Með öðrum orðum: fólk ætti að sjá í gegnum leikreglur hins félagslega rýmis foreldrahlutverksins og ekki taka táknbundnu valdi, sem sumir hafa en aðrir ekki, sem sjálfgefnu (Reay og Ball 1998: 443).

Á þessu máli er önnur markverð hlið: Hvernig verða tilfinningar sem tengjast yfirburðum til? Hver er þáttur þeirra í endursköpun stéttbundinna valdatengsla? Hvað veldur því að sumir foreldrar álíta sinn uppeldisstíl virðingarverðari, betri og rétthærri en annarra? Af hverju álíta sumar mæður að þær eigi erindi í stjórn foreldrafélagsins og félagið sé tæki þeirra til að vinna að sínum stétttengdu hagsmunum (Bæck 2010)? Eins og Bæck (2010: 560) vekur athygli á leiðir slík staða einfaldlega af sér að foreldrasamstarf skólakerfisins í núverandi mynd er enn eitt tannhjólið í endursköpun félagslegs óréttlætis. Þar eiga skömm og undirokun ríkan þátt — en meintir yfirburðir og tilkall til forrættinda (e. *entitlement*) ekki síður.

Lokaorð

Femínistar hafa löngum kafið karla um að gefa eftir völd sín og vera meðvitaða um forrættindi sín í samfélaginu. Talsvert þúður fer í að greina bæði félagsfræðilega og sálfræðilega í hverju forrættinda-staða karlmannna felst. Hví ekki fara eins að með stéttbundin valda-

tengsl? Fólk af verkalyðsstétt verður fyrir jaðarsetningu og þekking þess er talin minna virði en önnur þekking. Á sama tíma er það ríkjandi sýn í þjóðfélaginu að engin stéttahygga fyrirfinnist hérlandis — en í þessari afneitun felst táknbundið ofbeldi. Fólk af verkalyðsstétt innbyrðir stundum sjálft þessa sýn og trúir því raunverulega að hver sé einfaldlega sinnar gæfu smiður. Lykilþáttur í því að vinna á móti þessu táknbundna ofbeldi er að fólk sem talar íslensku að móðurmáli, býr við fjárhagslegt öryggi og nýtur þeirra forréttinda að vera með háskólamenntun gefi eftir völd sín — að fólk af verkalyðsstétt fái hljóðnemann oftast, að á það verði hlustað og að þekking þess, lífsstíll, uppeldisaðferðir, vitsmunir og innsýn verði metin að verðleikum. Einn liður í því er að fræðafólk sem sjálft tilheyrir milli- og efri stéttum líti í eigin barm, greini stéttbundin forréttindi sín og sinna líka og sjái hvernig eigin staða litast sýn þess á rannsóknarefnið. Skeggs (2004: 21) bendir enda á að eitt af því sem geri Bourdieu gagnlegan sem kenningahöfund fyrir femínista sé að hann krefjist þessarar stétttengdu sjálfsskoðunar af fræðafólki, sem er sambærileg þeirri kynjatengdu sjálfsskoðun sem femínistar hafa löngum farið fram á við rannsóknarvinnu. Fólk sem nýtur stéttbundinna forréttinda, hvort sem það er í formi efnahags-, menningar- eða félagsauðmagns, ætti í raun almennt að stunda þessa sjálfsskoðun í sínum störfum. Það mætti til að mynda spyrja sig með hvaða hætti auðmagnið færir því völd og á hvaða hátt stéttahygga litast sýn þess á veruleikann. Næsta skref væri vitanlega að vinna gegn stéttahyggunni sem er ríkjandi í okkar núverandi þjóðfélagsskipulagi.

Gefa þarf gaum að því með hvaða hætti bilið á milli ríkra og fátækra og á milli valdhafa og valdalausra hefur aukist hérlandis. Sú þróun hefur mikil áhrif á það hvernig við skiljum hlutverk okkar sem uppalenda. Því skarpari sem skilin á milli þjóðfélagshópa verða, því flóknara og áhættusamara verður foreldrahlutverkið og þeim mun sterkar upplifa foreldrar að þeir þurfi að ala börnin „rétt“ upp. Það er þess vegna nauðsynlegt að vinna gegn því að bilið milli stétta breikki hérlandis. Undanfarna áratugi hefur það bil einmitt breikkt að með þeim afleiðingum að harka færirst í leikinn þegar kemur að endursköpun stéttaskiptingar og aðgreiningarþörf efri stétta eykst.

Samhliða þeirri þróun má búast við því að tilfinningar á borð við kvíða og ööryggi aukist hjá milli- og efri stéttum og skömm og vanmáttartilfinning verði áfram ríkjandi þáttur í tilfinningalífi fólks af verkalýðsstétt. Ég tala hér í kynhlutlausu máli en þegar sjónum er beint að foreldravinnu er auðvitað um kynjaþólitískt mál að ræða. Baráttan gegn breikkandi bili milli stétta er í eðli sínu femínískt mál-efni. Um leið og stéttaskipting dýpkar verður móðurhlutverkið enn meira áhættuatriði.

Heimildir

- Auður Magnús Auðardóttir. 2021a. „Choices and dilemmas. Reproduction of classed and gendered power relations through parental practices.“ Doktorsritgerð í menntavísindum. Háskóli Íslands, Deild menntunar og margbreytileika.
- Auður Magnús Auðardóttir. 2021b. „I am the black duck“. Affective aspects of working-class mothers' involvement in parental communities.“ *British Journal of Sociology of Education*. doi: 10.1080/01425692.2021.1999791
- Auður Magnús Auðardóttir og Berglind Rós Magnúsdóttir. 2020. „Even in Iceland? Exploring Mothers' Narratives on Neighbourhood Choice in a Perceived Classless and Feminist Utopia.“ *Children's Geographies*. doi: 10.1080/14733285.2020.1822515.
- Auður Magnús Auðardóttir og Sonja Kosunen. 2020. „Choosing Private Compulsory Schools: A Means for Class Distinctions or Responsible Parenting?“ *Research in Comparative and International Education* 15 (2): 97–115.
- Ball, Stephen J., Richard Bowe og Sharon Gewirtz. 1996. „School choice, social class and distinction: the realization of social advantage in education.“ *Journal of Education Policy* 11 (1): 89–112. doi: 10.1080/0268093960110105.
- Berglind Rós Magnúsdóttir, Auður Magnús Auðardóttir og Kolbeinn Stefánsson. 2020. „Dreifing efnahags- og menntunarauðs meðal foreldra í skólahverfum höfuðborgarsvæðisins 1997–2016.“ *Stjórnmal & stjórnsýsla* 16 (2): 285–308. doi: 10.13177/irpa.a.2020.16.2.10.
- Berglind Rós Magnúsdóttir og Unnur Edda Garðarsdóttir. 2018. „„Bara ekki mínar týpur!“ Sjálfsmýndarsköpun, félagsleg aðgreining og framhaldsskólalag.“ *Netla – Vefritmarit um uppeldi og menntun*. doi: 10.24270/serritnetla.2019.13.
- Bernelius, V. og Vaatovaara, M. 2016. „Choice and segregation in the ‘most egalitarian’ schools: Cumulative decline in urban schools and neighbourhoods of Helsinki, Finland.“ *Urban Studies* 53 (15): 31553171. doi: 10.1177/0042098015621441.
- Borgarfulltrúar Sjálfstæðisflokksins. 2018. *Tillaga borgarfulltrúa Sjálfstæðisflokksins um jöfn fjárframlög úr borgarsjóði með börnum í grunnskóla og á frístunda-*

heimilum, óháð rekstrarformi skólanna. Reykjavík: Borgarráð Reykjavíkur-borgar.

- Bourdieu, Pierre. 1977. „Cultural reproduction and social reproduction.“ *Power and Ideology in Education*. Ritstj. Jerome Karabel og A. Halsey, 487–511. New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1985. „The Social Space and the Genesis of Groups.“ *Theory and Society* 14 (6): 723–744.
- Bourdieu, Pierre. 1986. „The forms of capital.“ *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. Ritstj. J. E. Richardson, 241–258. Greenword: Greenword Press.
- Bourdieu, Pierre. 1988a. „Social Space and Symbolic Power.“ *Revista De Occidente* (81): 97–119.
- Bourdieu, Pierre. 1988b. *Homo Academicus*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Lauretta C. Clough þýddi. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Pascalian Meditation*. Richard Nice þýddi. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre, og Jean-Claude Passeron. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre, og Loïc J. D. Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bunar, Nihad, og Anna Ambrose. 2016. „Schools, choice and reputation: Local school markets and the distribution of symbolic capital in segregated cities.“ *Research in Comparative and International Education* 11 (1): 34–51. doi: 10.1177/1745499916631064.
- Bæck, Unn Doris Karlsen. 2010. „Parental Involvement Practices in Formalized Home-School Cooperation.“ *Scandinavian Journal of Educational Research* 54 (6): 549–563. doi: 10.1080/00313831.2010.522845.
- Dermott, Esther, og Marco Pomati. 2015. „‘Good’ Parenting Practices: How Important are Poverty, Education and Time Pressure?“ *Sociology* 50 (1): 125–142. doi: 10.1177/0038038514560260.
- Dovemark, Marianne, Sonja Kosunen, Jaakko Kauko, Berglind Rós Magnúsdóttir, Petteri Hansen og Palle Rasmussen. 2018. „Deregulation, privatisation and marketisation of Nordic comprehensive education: social changes reflected in schooling.“ *Education Inquiry* 9 (1): 122–141. doi: 10.1080/20004508.2018.1429768.
- Gewirtz, Sharon. 2001. „Cloning the Blairs: New Labour’s programme of the re-socialization of working-class parents.“ *Journal of Education Policy* 16 (4): 365–378.
- Giroux, Henry A. 2005. „The Terror of Neoliberalism: Rethinking the Significance of Cultural Politics.“ *College Literature* 32 (1): 1–19.

- Gunnlaugur Magnússon. 2019. „Inclusive education and school choice lessons from Sweden.“ *European Journal of Special Needs Education* 35 (1): 25–39. doi: 10.1080/08856257.2019.1603601.
- Hagstofa Íslands. 2018. „Helmingur kvenna á aldrinum 25–64 með háskólamenntun.“ Sótt 9. nóvember 2021 á <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/menntun/mannfjoldi-efir-menntunarstodu-2017/>.
- Ingólfur V. Gíslason. 2018. „Frá útilokun til valkvæðrar þátttöku: Feður í uppeldisritum 1846–2010.“ *Tímarit um uppeldi og menntun* 27 (1): 23–41.
- Kosunen, Sonja. 2016. „Families and the Social Space of School Choice in Urban Finland.“ Doktorsritgerð. Helsinki: Háskólinn í Helsinki.
- Kosunen, Sonja, og Piia Seppänen. 2015. „The transmission of capital and a feel for the game: Upper-class school choice in Finland.“ *Acta Sociologica* 58 (4): 329–342. doi: 10.1177/0001699315607968.
- Loveday, Vik. 2015. „Embodying Deficiency Through ‘Affective Practice’: Shame, Relationality, and the Lived Experience of Social Class and Gender in Higher Education.“ *Sociology* 50 (6): 1140–1155. doi: 10.1177/0038038515589301.
- McRobbie, Angela. 2015. „Notes on the Perfect.“ *Australian Feminist Studies* 30 (83): 3–20. doi: 10.1080/08164649.2015.1011485.
- Oksala, Johanna. 2013. „Feminism and Neoliberal Governmentality.“ *Foucault Studies* 16: 32–53.
- Olmedo, Antonio, og Andrew Wilkins. 2016. „Governing through parents: a genealogical enquiry of education policy and the construction of neoliberal subjectivities in England.“ *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 38 (4): 573–589.
- Pattillo, Mary, Lori Delale-O’Connor og Felicia Butts. 2014. „High-Stakes Choosing: Race and Place in CHicago School Reform.“ *Choosing Homes, Choosing Schools*. Ritstj. Annette Lareau og Kimberly Goyette, 237–267. New York: Russell Sage Foundation.
- Reay, Diane. 2005a. „Doing the dirty work of social class? Mothers’ work in support of their children’s schooling.“ *Sociological Review* 53: 104–115.
- Reay, Diane. 2005b. „Beyond Consciousness?: The Psychic Landscape of Social Class.“ *Sociology* 39 (5): 911–928. doi: 10.1177/0038038505058372.
- Reay, Diane. 2015. „Habitus and the psychosocial: Bourdieu with feelings.“ *Cambridge Journal of Education* 45 (1): 9–23. doi: 10.1080/0305764x.2014.990420.
- Reay, Diane, og Stephen J. Ball. 1998. „‘Making their minds up’: Family dynamics of school choice.“ *British Educational Research Journal* 24 (4): 431–448.
- Rose, Nikolas. 1989. *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London: Routledge.
- Scharff, Christina. 2012. *Repudiating Feminism. Young Women in a Neoliberal World*. New York: Routledge.
- Skeggs, Beverley. 2004. „Context and background: Pierre Bourdieu’s analysis of class, gender and sexuality.“ *Feminism after Bourdieu*. Ritstj. Lisa Adkins og Beverley Skeggs, 19–34. Oxford: Blackwell.

- Skolverket. 2014. *Report 410. Private actors in preschools and schools. A mapping of independent education providers and owners in Sweden*. Stokkhólmur: Swedish National Agency for Education.
- Stefán Ólafsson og Arnaldur Sölvi Kristjánsson. 2017. *Ójöfnuður á Íslandi*. Reykjavík: Forlagið.
- Tekjusagan. 2019. „Tekjur og eignir. Þróun ráðstöfunartekna.“ Sótt á <https://tekjusagan.is/skyrslur/radstofun>.
- Vincent, Carol. 2017. „The children have only got one education and you have to make sure it's a good one': parenting and parent-school relations in a neoliberal age.“ *Gender and Education* 29 (5): 541–557.
- Vincent, Carol, Stephen J. Ball og Annette Braun. 2010. „Between the estate and the state: struggling to be a 'good' mother.“ *British Journal of Sociology of Education* 31 (2): 123–138. doi: 10.1080/01425690903538976.
- Vincent, Carol, Nicola Rollock, Stephen Ball og David Gillborn. 2012. „Being strategic, being watchful, being determined: Black middle-class parents and schooling.“ *British Journal of Sociology of Education* 33 (3): 337–354. doi: 10.1080/01425692.2012.668833.
- Yoon, Ee-Seul, Christopher Lubienski og Jin Lee. 2018. „The geography of school choice in a city with growing inequality: the case of Vancouver.“ *Journal of Education Policy* 33 (2): 279–298. doi: 10.1080/02680939.2017.1346203.
- Östh, John, Eva Andersson og Bo Malmberg. 2013. „School Choice and Increasing Performance Difference: A Counterfactual Approach.“ *Urban Studies* 50 (2): 407–425. doi: 10.1177/0042098012452322.